

Момчил Младенов / Momchil Mladenov

КАТАЛОНСКАТА ЕКСПЕДИЦИЯ НА БАЛКАНИТЕ
В НАЧАЛОТО НА XIV ВЕК

*Die Katalanische Kompanie auf der Balkanhalbinsel
am Anfang des 14. Jahrhunderts*

Der Vortrag stellt die Hauptereignisse in Zusammenhang mit der Katalanischen Kompanie auf der Balkanhalbinsel am Anfang des 14. Jahrhunderts dar. Der Autor meint, dass die modernen Forscher stark den Einfluss der Kompanie auf Byzanz übertreiben. Dargestellt wird die Ansicht, dass die Katalanische Kompanie nur begrenzter Einfluss hat. Der Grund dazu ist die Anzahl der Katalonen und die Tatsache, dass sie in einem begrenzten geographischen Gebiet handeln. Der Autor untersucht auch die religiösen Seiten der Kontakte und der Konflikte zwischen Byzantiniern und Katalanen. Festgestellt wird, dass die religiösen Widersprüche vor allem von byzantinischen Autoren betont werden.

Schlüsselbegriffe: 14. Jahrhundert, Balkanhalbinsel, Byzanz, Katalanische Kompanie, religiöse Widersprüche

В настоящата статия ще концентрираме вниманието си върху два аспекта от каталонската експедиция на Балканите. На първо място пред нас стои въпросът за отражението на интересуващите ни събития върху икономическото и демографско състояние на византийска Тракия. На второ място ще очертаем религиозните аспекти на контактите и конфликтите между каталонци и ромеи. Преди това обаче ще напомним основните факти, свързани с интересуващите ни събития. Причините за организирането и провеждането на каталонската експедиция следва да се търсят в две основни насоки. От една страна стои състоянието на Византия и преди всичко нейните земи в Мала Азия по това време. От друга страна е необходимо да се отчете приключването на войната между дворовете на Арагон и Анжу в Южна Италия.

В края на XIII и началото на XIV век ромейските провинции в Анатолия са подложени на активни и мащабни турски нападения. Успоредно с това в региона се наблюдава и тежка икономическа криза. Тя най-силно се чувства по отношение съсловието на акритите, които отговарят за отбраната на византийските граници. През предходните десетилетия техните земи са системно присвоявани от едрите земевладелци и църковните институции. Разорени и

обезверени, тези хора губят възможности и стимул да отблъскват ежегодните нападения на турците¹. През 1290–1293 г. император Андроник II Палеолог и неговите съветници предприемат обиколка на въпросните земи, но могат единствено да констатираат повсеместната разруха².

Освен това последвалите събития показват, че василевсът е загрижен по-скоро за запазването на собствената си власт, отколкото за съдбата на Мала Азия. Показателен в това отношение е случаят с една личност, която остава в историята с названието Псевдо-Лахана (Псевдо-Ивайло). През 1294 г. този българин намира сред местните жители широка подкрепа за организирането на отпор срещу турските завоеватели. Впечатлен от успехите на народния водач, василевсът изпраща войска, която да окаже съдействие на негово дело. Скоро обаче подозренията, че Псевдо-Лахана се стреми към върховната власт вземат превес и той е хвърлен в тъмница. През същата 1294 г. в тази зона е изпратен талантливият пълководец Алексей Филантропин, който успява да стабилизира византийската отбрана. В този случай опасенията на император Андроник II за възможността неговата власт да бъде оспорвана се оказват реални. Амбициозният военачалник вдига бунт, който завършва без успех³.

През 1298 г. в Мала Азия пристига първият братовчед на императора – Йоан Тарханиот, който започва провеждането на реформи. Тяхната същност се заключава в стремението да бъдат възстановени имотите на разорените селяни, които носят военна служба. Основната мярка в тази насока е конфискуването на земи от светските магнати и църковни институции. Засегнатите от това лица не закъсняват да посочат на Андроник II Палеолог, че неговият роднина се ползва с подкрепата на групировката на т. нар. Арсенити. Щепомним, че става въпрос за привържениците на бившия патриарх Арсений Авториан (1255–1260; 1261–1267), които се отнасят критично към властта на Палеолозите. Това е достатъчен повод Йоан Тарханиот да бъде отзован и реформите да бъдат прекратени⁴. Въпреки това не може да се отрече, че опитите на централната власт за спасяването на региона не спират. През 1301 г. около 10 000 алани, които търсят спасение от междуособиците в татарската „Златна орда“, намират убежище на византийска територия. Те представляват сериозна военна сила и е решено да бъдат използвани за отбраната на Мала Азия. Аланите са поставени под командването на съимператора Михаил IX и прехвърлени в района на Магнезия. На 27 юли 1302 г. при Бафеус (дн. Коюнхисар) османците нанасят съкрушително поражение на обединените войски на алани и ромеи. Това сражение има пагубни последици за византийската власт в Анатолия. Ако преди тази година може да се предприемат все още някакви мерки за спирането на турците, то след 1302 г. Византийският изток изглежда обречен. Под имперски контрол остават градовете Никея, Никомидия, Филадельфия, Бруса, Сарди, Магнезия и Лопадийон⁵. През следващите години улиците на Константинопол се изпълват с бежанци, чиято съдба трогва патриарх Атанасий I (1289–1293; 1303–1309).

По негова инициатива са организирани кухни, доставка на дрехи и подслони за бедстващите⁶. Впрочем въпросната битка се явява важен етап от консолидирането на османската държавност⁷. Тези събития показват, че империята не е в състояние да се справи със собствени сили с турската заплаха. Обстоятелствата диктуват на император Андроник II необходимостта от привличането на външни фактори за решаването на проблемите.

Както посочихме по-горе, втората основна насока, която предопределя организирането на каталонската експедиция, е свързана със събитията в Южна Италия в края на XIII – началото на XIV век. Известно е, че от времето на т. нар. „Сицилийска вечерня“ (1282 г.) в тази част на Европа се води войната между дворовете на Арагон и Анжу. Изходът от конфликта е призван да определи бъдещите владетели на тези земи. В двубоя се намесва и папа Бонифаций VIII, който се стреми да подпомогне Анжуйците. С тази цел той се обръща към френския крал Филип IV Хубави, който изпраща за посредник в мирните преговори своя брат Шарл дьо Валоа. Мирът в Южна Италия е важен за реализирането на амбициозните планове на последния на Изток. След брака си с Катрин дьо Кургене (наследница на латинските императори в Константинопол) Шарл дьо Валоа се превръща в единствения западен претендент за византийския трон⁸. Папата и френският монарх поставят пред него условието да помири враждуващите страни, като в замяна на това гарантират своята подкрепа за бъдещ поход срещу Византия. Шарл дьо Валоа изпълнява успешно дипломатическите си задачи. Мирният договор, постигнат с неговото посредничество, е подписан в Калтабелота на 31 август 1302 г. Според документа Анжуйците си запазват властта над континенталната част на Италия, а Арагон получава о-в Сицилия. Впоследствие основните страни в преговорите (Шарл дьо Валоа, кралиците Шарл II д'Анжу и Фредерико III) подписват отделно споразумение, което предвижда военна експедиция към Константинопол⁹.

Именно договорът от Калтабелота има пряко отношение към пристигането на каталонците на Балканите. Мирът оставя много професионални войници без работа, но сред тях със своята организация и боеспособност се отличават наемниците, командвани от Роже дьо Флор¹⁰. Последният се стреми да осигури нова работа на своите хора и предлага на император Андроник II военна помощ срещу турците¹¹. Василевсът вижда в това възможност да реши проблемите по източната граница на империята. Всъщност това е първият случай, в който този владетел се надява на западна помощ за спирането на турската експанзия. Фактът е показателен с оглед на неговото традиционно недоверие към Латинския запад. Императорът поема задължението да предостави за четири месеца напред исканото от каталонците заплащане. Освен това Роже дьо Флор получава византийската титла велик дукс и сключва брак с племенницата на василевса Мария (дъщеря на българския цар Иван Асен III)¹².

През септември 1303 г. каталонската експедиция е приета в Константинопол¹³. Пролетта на следващата година преминава под знака на активни военни

действия срещу турците в Мала Азия. Резултатите не закъсняват – един от най-важните градове в региона – Филадельфия – е спасен от продължителна обсада. Каталонците получават подкрепа по море с частите на Беренгар Рокафор и още по-уверено продължават настъплението си. През август 1304 г. Роже дьо Флор и неговите хора се прехвърлят на Балканите, за да помогнат на младия император Михаил IX във войната с българите¹⁴. Противоречията по финансови въпроси, свързани с опитите на ромейските власти да плащат на наемниците със сребърни монети, чийто курс е тройно по-нисък от този на перперата, осуетяват тези планове¹⁵. Нещо повече, каталонци и византийци са на прага на открит разрыв. Иберийците окупираат Галиполския полуостров и започват да се готвят за нападение над Константинопол. В тази трудна ситуация император Андроник II постъпва далновидно. На 10 април 1305 г. той провъзгласява Роже дьо Флор за кесар и го принуждава да приеме наложените финансови условия, за които стана въпрос. Малко преди тези събития сицилийският крал Фредерико III (1296–1336 г.) уведомява папа Бенедикт XI (22 октомври 1303 – 7 юли 1304 г.) за намерението си да завземе Цариград. С тази цел в Галиполи е изпратен сеньор Беренгар д'Ентеса, който трябва да спечели каталонците за планирания поход. Роже дьо Флор обаче остава песимистично настроен към идеята за военна кампания срещу ромейската столица¹⁶.

Тези планове не остават скрити от генуезкото разузнаване, което алармира Андроник II, че в лицето на каталонците следва да вижда по-скоро потенциален враг, отколкото съюзник. Василевсът получава уверение от ръководството на генуезката колония в Константинопол (Пера/Галата), че ще получи помощ в пари и кораби. В началото на април 1305 г. във византийските води се появява една арагонско-сицилийска ескадра, командвана от брата на крал Фредерико III – Санчо. За щастие на Константинопол Роже дьо Флор не се съюзява с него, но опасността за Византия остава. Ето защо император Андроник II и неговият син Михаил IX решават да елиминират каталонския водач. На 30 април 1305 г. Роже дьо Флор е убит пред очите на младия император в Адрианопол. Това води до окончателен разрыв между иберийците и империята¹⁷.

Под командването на Беренгар Рокафор испанците превръщат Галиполския полуостров в своя база и започват да опустошават околните земи. На служба към тях преминават и около 300 турски наемници. През май 1305 г. арагонската флота, към която се присъединява сеньор Беренгар д'Ентеса, завзема град Ираклия и заплашва Константинопол¹⁸. Василевсът е принуден да напомни на генуезците за обещаната от тях помощ срещу каталонците. Поведението на Лигурийската република се диктува от опасенията от загубата на икономически позиции при евентуално унищожаване на Византия. Събитията от лятото на 1305 г. подсказват, че реализирането на този трагичен сценарий е напълно възможно. На 10 юли при град Апрос византийските войски претърпяват съкрушително поражение от каталонците¹⁹. Въпреки това самите

победители явно нямат достатъчен ресурс, за да се възползват от събитията. Поради това византийско-каталанската война в Тракия става позиционна и се изражда в единични сблъсъци и обсади на по-големите градове. Последните не получават почти никаква помощ от правителството и са принудени да се отбраняват сами. Генуезците се намесват едва през лятото на 1306 г., когато един техен търговски конвой атакува Галиполи. Акцията се проваля и императорът е принуден да започне мирни преговори с иберийците. Поставените от тях финансови условия са неизпълними с оглед на икономическото състояние на империята²⁰. Същевременно един от древните центрове на византийската цивилизация – гр. Ефес – е превзет от турците (24 октомври 1305 г.)²¹. Това е ясен знак за пагубните последици от разрива между ромеите и доскорошните им съюзници.

По това време каталонците се обръщат за помощ към папа Климент V, Шарл дьо Валоа и кралете Жауме II и Фредерико III. Повод за това им дава самочувствието на господари в Тракия, която започват да наричат “Кралство Македония”²². След редица дипломатически сондажи, на 10 март 1307 г. арагонският инфант Феран от Майорка поема командването на каталанската експедиция. През май иберийските ръководители полагат васални клетви към него. Поради липсата на провизии, през лятото на 1307 г. цялата експедиция е принудена да напусне Галиполи. При движението си на запад по-голяма част от военачалниците загиват или са принудени да се завърнат в Сицилия²³.

След разграбването на п-в Касандрия на системни нападения са подложени манастирите на Света гора. За съжаление сведенията в тази насока са оскъдни и с легендарен характер. Съобщава се, че през лятото на 1307 г. манастирът Хилендар е обсаден в продължение на „три години и три месеца”. На блокада е подложена и Великата лавра „Св. Атанасий”, чиито монаси изпадат в безизходно положение. Иноците, които се отличават с крайната си последователност в православие, сега са принудени да направят компромис и да потърсят помощта на арагонския крал Жауме II. Той издава специален документ, с който забранява на каталонците да нападат Великата лавра. Възможно е монашеска делегация да е посетила с молба за застъпничество и папския двор в Авињон, въпреки че отсъстват конкретни документи, които да подкрепят тази идея²⁴. Събитията за пореден път доказват пълното безсилие на Византия да отбранява едно от най-сакралните места в географията на православната цивилизация.

Основна цел на иберийците остава Солун, който според техните планове трябва да стане столица на „кралство Македония”. През лятото на 1307 г. в Касандрия пристига Тибо дьо Шепоа (специалният пратеник на Шарл дьо Валоа), който доставя пари, коне и оръжие²⁵. Това дава възможност през пролетта на 1308 г. Солун да бъде подложен на обсада, която завършва без успех. Това обезкуражава каталонците, които и без това страдат от глад. Поставени в

безизходица, след смъртта на Беренгар Рокафорт и отпътуването на Тибо дьо Шепоа (1309 г.), те се насочват към Тесалия. През пролетта на 1310 г. иберийците намират нов господар в лицето на атинския херцог Готие дьо Бриен. Той обаче няма възможност да изпълни финансовите си ангажименти, което дава повод на каталонците да нападнат неговите земи. На 15 март 1313 г. те разгромяват неговите войски, завземат Атина и осъществяват намерението си да организират своя държава на гръцка земя²⁶.

Какви са последиците от похода на каталонците на Балканите? За повечето византинисти резултатите в икономически, социален и демографски аспект са катастрофални. В тази насока се приема, че в Източна Тракия пораженията са най-сериозни. Много селища изчезват, а броят на населението рязко намалява, поради системно унищожение, отвличане или миграция. Жителите на селата търсят спасение в градовете, които се изпълват с бежанци и това внася допълнително социално напрежение²⁷. Освен това държавната хазна е изчерпана от колосалните суми, които са изплащани на наемниците²⁸. За да се балансират поне отчасти загубите, централната власт се принуждава да въведе нов данък върху житото и ечемика. На отделно данъчно бреме (1/3 от доходите) е подложено и съсловието на проиарите. Византийската монета рязко се обезценява и на пазара са въведени в обръщение нови, непълноценни емисии²⁹. Допуска се също така, че съвкупността от тези фактори има важно значение за успехите на османските завоевания на Балканите през XIV век.

Безспорно не можем да игнорираме отрицателните последици от каталонската експедиция върху развитието на византийска Тракия, която е населена и с компактно българско население. Смятаме обаче, че оценките за мащабите на въпросните събития са силно преувеличени. Какви аргументи можем да приведем в подкрепа на подобно виждане? На първо място ще посочим числеността на самите каталонци. Наистина в отделните извори броят на хората, водени от Роже дьо Флор, е различен, но във всички случаи се колебае между 2000 и 8000 души³⁰. Дори и да приемем най-завишената цифра, трябва да констатираме, че тази войска не е в състояние да извърши геноцид по мерките на XX век. Геноцид, който да предизвика икономически и демографски колапс в част от европейските владения на империята. При разглеждането на този момент трябва да имаме предвид и загубите в жива сила, които търпят самите каталонци и съответно намаляването на техния общ брой.

На второ място е необходимо да отчетем, че опустошенията на каталонците на Балканите засягат ограничен географски ареал. Вярно е, че летописецът на експедицията Рамон Мунтанер посочва, че всички градове в Тракия с изключение на Константинопол, Адрианопол, Солун и Христопол са превзети и разграбени. На друго място същият автор е категоричен, че каталонците завладяват селищата в радиус от 10 дни път от Галиполи. Това според него предизвиква криза в снабдяването на експедицията и в крайна

сметка принуждава участниците в нея да се отправят към Солун³¹. Трудно е да се прецени дали тези данни са обективни, или силно преувеличени. При това трябва да вземем под внимание обстоятелството, че в труда на Мунтанер се съобщават по-подробни сведения единствено за превземането на няколко града – Галиполи, Родосто, Панион, Мадит и Стенея³². Същата картина се наблюдава и в творбите на византийските историци. Например Георги Пахимер съобщава най-обща информация, че нашествениците разграбват Тракия до р. Марица. Повече внимание в неговите исторически бележки е отделено само на обсадата на гр. Мадит и разграбването на Касандрия³³. При това положение е напълно възможно жителите на по-малките градове или села да намират своевременно спасение извън обсега на каталонската активност и да се завръщат по своите домове след стихването на набезите. При подобна картина истинската причина за глада сред каталонците по-скоро е укриването на храните от местните жители при напускането на селищата им. Към това ще добавим и вероятността пришълците да се движат по основните пътища на региона и следователно селищата, които се разполага встрани от комуникационните артерии, да останат незасегнати. Не бива да забравяме също така, че присъствието на каталонците в Тракия е ограничено във времето явление. Малко вероятно е в рамките на няколко години да бъде унищожен демографският и стопански потенциал на една голяма част от византийска Тракия и Егейското крайбрежие. По-горе засегнахме състоянието на ромейска Мала Азия по това време. Очевидно там картината е по-различна. Разрушенията и обезлюдяването са трайна тенденция, но те се развиват в продължение на десетилетия, а не на няколко години. В полза на виждането за ограничените мащаби на отрицателните последици от каталонската експедиция говорят и данните за състоянието на този регион през следващите десетилетия. Земите между Константинопол и Солун продължават да се развиват в стопански, демографски и урбанистичен аспект и след разглежданите събития. За това говори и обстоятелството, че именно тези области стават една от основните арени на последвалите две граждански войни във Византия. Тяхното пълно обезлюдяване или изоставянето на градовете в руини не предполагат подобен ход на събитията. И накрая още нещо. Фактът, че император Андроник II Палеолог е принуден да плаща на Роже дьо Флор с непълноценни монети се дължи на финансовата криза в империя, която се разразява преди идването на каталонците. Следователно присъствието на испанците само задълбочава бюджетния дефицит, но не се явява негова първопричина.

Както казахме и по-горе, далеч сме от мисълта да отричаме негативните последици от каталонското нашествие. Най-малкото не могат да се игнорират извършените жестокости над българи и византийци и стопанския упадък, който се задълбочава след тези събития³⁴. Още веднъж ще подчертаем, че единствената ни цел е да коригираме тезата за огромните мащаби и катастрофални последици от каталонската военна активност в Тракия.

Вторият проблем, на който ще отделим внимание, е свързан с религиозните страни на отношенията между византийците и каталонците. Основният въпрос, който поставяме, е следният: съществува ли ясно изразено противоречие между двете страни на конфесионална основа? Прегледът на изворите показва, че този проблем вълнува преди всичко византийските автори. Показателно в тази насока е отношението на патриарх Атанасий I към каталонците. За него те са преден отряд на кръстоносно нашествие от Запад. Ето защо в началото архиерейт препоръчва на императора с наемниците да бъдат изпратени и православни свещеници и учители, за да се сведе до минимум контактът на гърците с латинската вяра на пришълците³⁵. Към гледната точка на константинополския архиерей може да се добавят и текстовете, посветени на нападението на каталонците над Света гора. Тези творби са дело преди всичко на лица от монашеските среди, които по традиция са недоброжелателни към всички латинци³⁶. Сходно отношение към иберийците имплицитно се чете и в трудовете на византийските историци на епохата – Георги Пахимер и Никифор Григора. Наистина те не подчертават толкова ясно своята враждебност на религиозна основа към тях, както това е на лице при патриарх Атанасий I и преданията от Света гора. Въпреки това, на страниците на техните съчинения можем да проследим внушението, че латинската вяра на наемниците е предпоставка за жестокото отношение към православните византийци.

Интересен в тази насока е и погледът на католическата страна, която се олицетворява от летописеца на експедицията – Рамон Мунтанер. В неговата творба липсва подчертан стремеж да се открият противоречията на конфесионална основа. Авторът храни пренебрежение към гърците, но това се дължи единствено на факта, че те са „горделиви и безмилостни към ближния” и изпълнени в грехове³⁷. Единственият момент, в който Мунтанер подчертава някакви религиозни основания за каталонската експедиция, се намира в контекста на дипломатически диалог между него и един генуезец. Пред него Мунтанер заявява, че причината за идването на испанските военни във Византия е стремежът към възхвала на „светата католическа вяра”. По този повод каталонците получават от папата знаме, за да воюват със „схизматиците”³⁸. При разглеждането на тези думи трябва да отчетем, че те са произнесени едва след разрива между иберийците и ромеите. Преди това в текста на Мунтанер няма и следа от подобен мотив, напротив. Вижда се едно подчертано уважение към императорите Андроник II Палеолог и Михаил IX. В тази насока трябва да посочим, че при хронистите на кръстоносните походи от XI и XII век например преобладава отрицателно отношение и дори презрение към владетелските титли на византийските василевси. Последните често са определяни като „узурпатори”, „тирани” и т.н. Следователно споменатото изказване пред посланика на Генуа се диктува преди всичко от политически мотиви и цели – очертаването на ясна позиция на каталонците в конфликта им със самата Генуа, която подкрепя

Византия. Наред с това в текста на Мунтанер е налице и подчертан пиетет към важни православни храмове. Става въпрос за църквите „Св. Георги” в Тир (дн. Торбалъ в Република Турция) и „Св. Йоан Апостол и Евангелист” в Ефес. Повторно сравнение със събития от времето на кръстоносните походи, когато много византийски храмове са ограбени, подсказва, че за Мунтанер тяхното поругаване е недопустимо. Това е поредното доказателство, че при този автор темата за религиозното противопоставяне между латинци и православни е повече от второстепенна.

На какво се дължи това своеобразно безразличие на Мунтанер към религиозните аспекти от похода? Най-вероятно отговорът се корени в обстоятелството, че той не е духовно лице. Мунтанер е ковчезник на експедицията и за него военните подвизи и финансови дела имат първостепенно значение. Това не се отнася до византийските автори, които са високо образовани и по традиция се вълнуват от богословски въпроси. Това особено важи за Никифор Григора, който е една от централните фигури в теологическите дискусии в империята през XIV век.

В обобщение на казаното можем да приемем, че каталонската експедиция на Балканите в началото на XIV век като цяло има отрицателни последици за Византия. Техните социални, икономически и демографски измерения и мащаби, обаче не бива да се преувеличават. Кризата в империята се разразява дълго преди идването на каталаните и се задълбочава без техният поход да има пряко отношение към процесите на ерозиране на ромейската държавност. Тези процеси са предопределени от много фактори. Най-важните от тях се коренят в османската експанзия в Мала Азия и господството на Венеция и Генуа в ромейската икономика. Иронията е, че империята трябва да търси помощ срещу каталонците от Генуа, чиято стопанска дейност в Източното средиземноморие и басейна на Черно море има много по-отрицателно влияние върху Византия, отколкото опустошенията на иберийците.

Походът на Роже дьо Флор има негативни последици и в друго отношение. Става въпрос за дългосрочните измерения на контактите между латинци и православни през XIV и XV век. Войната, до която се стига между ромеи и каталонци, подсказва на Константинопол, че помощта на западните сили е не само несигурна, но и опасна. Това засилва недоверието към латинците сред голяма част от византийците и обрича на провал преговорите за създаването на общ фронт срещу османските завоеватели. По този начин започналата с добри намерения каталонска експедиция се превръща във важен елемент от задълбочаването на разделението между европейския Изток и Запад.

БЕЛЕЖКИ

¹ **Laiou, A.** Constantinople and the Latins. The Foreign Policy of Andronicus II 1282–1328. Cambridge, Massachusetts, 1972, 116–120.

² През май 1296 г. Андроник II Палеолог се готви за нова визита в страдащите области на своята държава, но земетресението, което става скоро след това, принуждава императора да се завърне в столицата. За хронологията на събитията вж.: **Failler, A.** Pachymeriana nova. *Revue des études byzantines*, 41, 1991, p. 174.

³ **Georges Pachymérés.** Relations historiques. III. Livres, VIII–IX. Édition, traduction française et notes par Albert Failler, Paris, 1999) [Corpus Fontium Historiae Byzantinae, vol. XXIV/4] 250–254; **Nicephori Gregorae.** Bizantina historia. ed. L. Schopen, I. Bekker. – Bonn, 1830, 196–197. За Псевдо-Лакана вж.: **Божилков, Ив.** Българите във Византийската империя. – София, 1995, №396, с. 327; **Павлов, Пл., Ив. Тютюнджиев.** Българите и османското завоевание (края на XIII – средата на XV век). Велико Търново, 1995, 26–27.

⁴ **Georges Pachymérés.** Relations historiques. IV. Livres, X–XIII. 284–288; **Ostrogorsky, G.** Pour l'histoire de la féodalité Byzantine. [Corpus Bruxellense Historiae Byzantinae, Subsidia II]. Bruxelles, 1956, 103–106; **Laiou, A.** Constantinople and the Latins..., 87–88. За Арсенитите вж.: *The Oxford Dictionary of Byzantium*. Editor of chief A. Kazhdan. Vol. 1. Oxford University Press, 1991, p. 188.

⁵ **Georges Pachymérés.** Relations historiques. IV. Livres, X–XIII. Édition, traduction française et notes par Albert Failler. Paris, 1999. [Corpus Fontium Historiae Byzantinae, vol. XXIV/4], 364–370; **Failler, A.** Les emirs turcs a la conquête de l'Anatolie au début du 14e siècle. *Revue des études byzantines*, 52, 1994, p. 92.

⁶ **Talbot, Alice-Mary Maffry.** The Patriarch Athanasius (1289–1293; 1303–1309) and the Church. *Dumbarton Oaks Papers*, 27, 1973, p. 14.

⁷ **Имбър, К.** Османската империя 1300–1481. София, 2000, 36–37; **Иналджък, Х.** Османската империя. Класическият период 1300–1600. София, 2002, с. 17.

⁸ **Матанов, Хр.** Средновековните Балкани. Исторически очерци.– София, 2002, с. 290; **Николов, Ал.** „Вярвай или ще те убия!“, „Ориенталците“ в кръстоносната пропаганда 1270–1370. София, 2006, с. 36.

⁹ **Laiou, A.** Constantinople and the Latins..., p. 130; **Николов, Ал.** „Вярвай или ще те убия!“..., с. 39.

¹⁰ Основната информация за него се черпи от хрониста на каталонската експедиция на Изток – Рамон Мунтанер. Той съобщава, че Роже е син на германски войник и соколар, който е на служба при император Фридрих II Хохенщауфен. На осем години Роже дьо Флор постъпва в ордена на тамплиерите. Проявява героизъм при отбраната на Акра (1291 г.), когато спасява от смърт и плен много благородници. След напускането на ордена Роже предлага услугите си на Робер д'Анжу, който обаче не проявява интерес към неговата персона. За известно време Роже съоръжава четири кораба и се заема с пиратска дейност в Тирентско море. По този повод византийският историк Никифор Григора допълва, че той „оставил далеч зад себе си всички, които някога са се занимавали с този занаят“. Този епизод от неговата кариера остава кратък и авантюристът постъпва на служба при инфанта Фредерико III. Разполагайки с хиляда конници и хиляда пехотинци, Роже успява да прогони Анжуйците от всички градове на Сицилия и да обърне хода на войната. – **Рамон Мунтанер.** Хроника. ред. Ив. Божилков, превод Р. Панова. София, 1994, § 194; **Nicephori Gregorae.** Bizantina historia. I, 209.

¹¹ Причината Роже дьо Флор да предложи услугите си на византийския владетел е ясно изразена от Никифор Григора, който пише: „те нямаха домове, нито имот, за да

бързат да се върнат в родината си. Това беше сбирщина на бездомници от различни места, които се бяха обединили за разбойничество и грабеж, водейки скитнически живот далеч от дома”. – **Nicophori Gregorae**. *Bizantina historia*. I, p. 210.

¹² За нея вж.: **Божилков, Ив.** Фамилията на Асеновци (1186–1460). Генеалогия и просопография. София, 1985, II, № 11, 291–292; **Божилков, Ив.** Българите във Византийската империя. София, 1995, № 79.

¹³ **Georges Pachymérès**. *Relations historiques*. IV. Livres, X–XIII, p. 430, n. 85. По-голямата част от войската се състои от каталонци. В нея обаче влизат и наемници от други части на Испания, Италия и Сицилия. Най-боеспособната част са алмугаварите (*almugavagos*) – добре въоръжени и дисциплинирани бойци.

¹⁴ **Божилков, Ив., В. Гюзелев.** История на средновековна България VII–XIV век. София, 1999, с. 547.

¹⁵ **Дочев, К.** Плащания с „лоши пари” във Византия в началото на XIV в. и последиците от тях. – Известия на Регионален исторически музей. Велико Търново, XXII, 2007, 227–238.

¹⁶ **Georges Pachymérès**. *Relations historiques*. IV. Livres, X–XIII. 530–532; **Рамон Мунтанер**. Хроника. § 205, 206, 208.

¹⁷ **Georges Pachymérès**. *Relations historiques*. IV. Livres, X–XIII. 574; **Рамон Мунтанер**. Хроника. § 215; **Laiou, A.** *Constantinople and the Latins...*, 141–146.

¹⁸ **Nicophori Gregorae**. *Bizantina historia*. I, 216. Вероятно в очакване на каталонско нападение през есента на 1304 г. цариградският генуезки квартал Пера/Галата е укрепен. – **Georgi Pachymeris**. *De Michaelae et Andronico Palaeologis*, II, 489; **Failler, A.** *Ferran d’Annès gentilhomme catalan*. *Revue des études byzantines*, 53, 1995, 327–333.

¹⁹ **Georges Pachymérès**. *Relations historiques*. IV. Livres, X–XIII. 598–603; **Nicophori Gregorae**. *Bizantina historia*. I, 228. Едва ли трябва да се вярва на Мунтанер, който съобщава, че ромеите имат убити над 10 000 конници и безброй пехотинци, докато загубите на каталаните се свеждат до единадесет конници и двадесет и седем пехотинци. – **Рамон Мунтанер**. Хроника. § 221. За Апрос вж.: **Гагова, Кр.** Тракия през Българското средновековие. Второ преработено и допълнено издание. София, 2002, с. 169.

²⁰ **Georges Pachymérès**. *Relations historiques*. IV. Livres, X–XIII, 614–624; **Laiou, A.** *Constantinople and the Latins...*, 169–170.

²¹ **Failler, A.** *Éphèse fut-elle prise en 1304 par le Turcs de Sasan?* – *Revue des études byzantines*, 54, 1996, 245–249.

²² **Burns, R. I.** *The Catalan Company and the European Powers 1305–1331*. – *Speculum*, 29, 1954, p. 755. Названието „Кралство Македания” се среща в легендата на печата, който каталонците изготвят след смъртта на Роже дьо Флор. Според Мунтанер надписът гласи следното: ”Печат на франките, които управляват кралство Македония”. – **Рамон Мунтанер**. Хроника. § 225. Сравни и коментара на Р. Панова на с. 114, бел. 6.

²³ **Рамон Мунтанер**. Хроника, §231–233.

²⁴ В споменатите нападения участват и някакви „езичници”, в които по всяка вероятност трябва да видим преминалите на каталанска служба турци. **Архиепископ Данило**. Живота кралева и архиепископа српских. – Београд, 1935, с. 258; **Danilo II**. *Zivoty Kraljeva I archiepiskopa srpskih*. Ed. D. Daniij, 1866, *Variorum Reprints*, 1972, 340–355.

²⁵ **Petit, J.** *Un capitaine du gigne de Philippe le Bel*. *Thibaut de Chepoy*. – *Moyen Bge*, 2, 1891, 224–239.

²⁶ **Setton, K. M.** *The Catalan Domination of Athens, 1311–1388.* Cambridge, Massachusetts, 1948, [Variorum Revised Edition, London, 1975] p. 27.

²⁷ **Успенский, Ф.** История Византийской империи. Т. 3. Москва – Ленинград, 1947, 671–682; История Византий. Т. 3. Москва, 1967, 91–96; **Острогорски, Г.** История на византийската държава. София, 1998, 623–628; **Nicol, D.** *The Last Centuries of Byzantium 1261–1453.* London, 1972, 136–143; **Laiou, A.** *Constantinople and the Latins...*, 190–191.

²⁸ В тази насока най-често се цитира твърдението на Никифор Григора, който по повод заплатите на каталонците съобщава, че „Парите за дрехи, подаръци и годишната издръжка били толкова големи, че императорската хазна за кратко време напълно опустяла” – **Nicophori Gregorae.** *Byzantina historia.* I, 211

²⁹ **Ostrogorsky, G.** *Löhne und Preise in Byzanz.* – *Byzantinische Zeitschrift*, 30, 1930, S. 303; **Zakythinos, D. A.** *Crise monétaire et crise économique a Byzance du XIIe au XVe siècle.* – Athens, 1948, p. 345.

³⁰ **Laiou, A.** *Constantinople and the Latins...*, p. 134, n. 22; **Georges Pachymérés.** *Relations historiques.* IV. Livres, X–XIII. p. 430, n. 86.

³¹ **Рамон Мунтанер.** Хроника, §228, §231.

³² **Рамон Мунтанер.** Хроника, §222, §223, §224, §225.

³³ **Georges Pachymérés.** *Relations historiques.* IV. Livres, X–XIII. p. 615, n. 4, p. 630, 708–712.

³⁴ Оправдавайки се, че не получават редовно обещаната издръжка, наемниците започват „да ограбват бедните ромеи, да изнасилват девиси и омъжени жени, да изтезават старци и свещеници със заплахата да им кажат къде са скрити съкровищата им. Ромеите или им давали всичко, оставайки без нищо, или като нямали с какво да се откупят се въргали по пътищата с отсечени крайници, представляващи жалка гледка и молещи се за парче хляб”. – **Nicophori Gregorae.** *Byzantina historia.* I, 214.

³⁵ **BooJamra, J. L.** *Athanasios of Constantinople: A Study of Byzantine Reactions to the Latin Religious Infiltration.* – *Church History*, 48/1, 1979, 41–42.

³⁶ По този повод заслужава внимание старата теза, че „Разказ за Зографските мъченици” възниква във връзка с каталонските походи на Атон. Ще напомним, че в произведението се отдава почит на мъченически загиналите монаси от българския манастир „Зограф”, които стават жертва на латинско нападение след Лионската уния от 1274 г.; **Иванов, Й.** *Български старини в Македония.* – София, 1931. Фототипно издание, София, 1970, 437–438. Днес се смята, че разказът е написан през XV в., но това не намалява неговото значение като израз на настроенията сред православните монашески среди към католиците.; **Rigo, A.** *La Διήγησις sui monaci athoniti martirizzati dai latinofroni (BHG 2333) e le tradizioni athonite successive: alcune osservazioni.* – *Studi veneziani*, [N.S.] 1988, 15, 71–108; **Божилков, Ив.** „Мъчение на зографските монаси”. *Легенди и факти.* – В: *Светогорска обител Зограф.* Т. 2. София, 1996, 175–189; **Павликиянов, К.** *История на българския светогорски манастир Зограф от 980 до 1804 г.*, София, 2005, с. 28.

³⁷ **Рамон Мунтанер.** Хроника, § 203, § 220.

³⁸ **Рамон Мунтанер.** Хроника, § 227.